

fejezet józan hangvétele nyugtatja meg: vannak tartalékok, csak föl kell tární őket. Tucatnyi lehetőséget jellemezve azonban afelől sem hagy kétséget, hogy komoly akadályai vannak a kiaknázásnak. Amíg például a hadikiadások a nemzeti jövedelmek jelentős részét elvonják, s amíg hiányzik a világ demokratikus erőinek hatékony összefogása, az éhség csillapítása, a mezőgazdaság korszerűsítése sokszoros erőfeszítést igényel.

Ezek után joggal kérdezhethetjük, hol a mi helyünk a világ mezőgazdaságában, és melyek lehetnek a hazai feladatok. Az utolsó fejezet ezekre a kérdésekre igyekszik választ adni. Akár az első, ez is történeti szemléletű. A magyar parasztság évszázadainak fejlődésrajzát nyújtja, különös tekintettel és nagy súllyal az utolsó harminc esztendőre. A földosztással indult ez a fontos időszak és a termelőszövetkezeti mozgalom győzelméhez vezetett. Ma elmondhatjuk, hogy a közös gazdaságok termékei és terményei nélkülözhetetlen részét alkotják népgazdaságunknak. Az eredmények elismerése, a büszkeségre méltók lajstromozása mellett szó esik a nehézségekről is (például a gépesítés, szakosodás, szakképzés kérdéseiről). Bár a mai, gyorsan változó világ gazdasági helyzetben bonyolult feladat a jövő alakulásáról írni, szívesen olvastunk volna kicsivel többet hazánk mezőgazdaságának jövőjéről.

A „Gyorsuló idő”-sorozat eddig megjelent tanulmányai esszék vagy ahhoz közelítő írások. Bakos István is ennek a követelménynek megfelelő stílusesszékkel élt. Oldottabb formában közöl szaktudományi ismereteket és eredményeket, bőven használ hitelesítő számadatokat, mégsem terheli túl az olvasót statisztikákkal. Szerencsésen egyesíti a szociológus, a közgazdász és elsősorban a mezőgazdasági szakember szempontjait, azét a mezőgazdászét, aki nemcsak a gyakorlatban jártas, hanem elméletileg is képzett.

Bakos István nem szakembereknek, hanem a kérdésben többnyire járatlanoknak készítette tanulmányát. Az írás lendülete, a minden sorát átható meggyőződés, bizonyosan sokakat pártjára állít azok közül is, akikben nincs meg a „bűntudat” az eldobott kenyérdarab miatt. Talán azt is eléri, hogy lesznek, akikben föltámad a vágy egy cipő küldésére éhező indiai vagy afrikai családoknak. S mivel erre nincs mód, legalább nem dobják el a megtört kenyeret. De ami sokkal fontosabb, gondolkodni fognak azon, hogy társadalmunkban hol és mikor tehetnek valamit azért, hogy a világnak több kenyere legyen. (*Magvető, 1976.*)

KÓSA LÁSZLÓ

Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada

Már az eddigi tapasztalatok is egyértelműen bizonyítják: rendkívül hasznos kezdeményezés volt, hogy a Gondolat Kiadó vállalkozott a Magyar História-sorozat megjelentetésére. Ismeretes, hogy a kiadó célja, mintegy 25–30 kötetben a magyar történelem fontosabb korszakairól és sorsfordulóiról összefoglaló jellegű munkákat vinni a szélesebb olvasóközönség elé. A vállalkozás a tervek szerint nem öleli fel a teljes magyar históriát, remélhetőleg azonban annak egyetlen jelentősebb időszaka sem fog a válogatás szűrőjén kihullni. A sorozatból eddig, másfél év alatt, négy kötet látott napvilágot, s azok magas, 20–25 ezres példányszámban szinte a megjelenés napjaiban elfogytak a könyvesboltok polcairól. Ez is jelzi, hogy népünk története, nemzeti múltunk legkülönbözőbb korszakai iránt a korábbiakhoz hasonlóan — a szakemberek körén jóval túlmenően is — változatlanul igen nagy az érdeklődés. Talán felesleges is hangsúlyozni, hogy ennek a nagyfokú érdeklődésnek minden szempontból megfelelő kielégítése mennyire nehéz és felelősségteljes feladatot ró a

kiadóra. Hiszen olyan művek megjelentetésére van szükség, amelyek a marxista történelemszámítás alapján nemcsak szembeszállnak történelmünk számos, éppen különösen fontos korszakához és sorsfordulójához fűződő téveszmékkel, elavult nézetekkel, illúziókkal, hanem modern történetkutatásunk legújabb eredményeit felvonultatva, az olvasó számára közérthető s meggyőző módon új megvilágításba is helyezik a történéseket s azok mozgató rugóit. A gyakran archaikus és ahistorikus koncepciókkal, önkényes és hamis vélekedésekkel is terhelt történeti közgondolkodásunk kiigazítása és helyes formálása a magas színvonalú tudomány-népszerűsítésnek is elsődrendű kötelessége. Ezeket is figyelembe véve a kiadó nem kevés bátorságról és kezdeményezőkézségről tesz tanúbizonyságot, amikor a tervezett műveket főleg a fiatalabb történelemszemzedék arra alkalmas képviselőivel készítteti el. Elmondhatjuk, hogy a sajtó alól eddig kikerült sorozatkötetek ebből a szempontból is igazolták a kiadó elképzeléseit. S az előzmények alapján okunk van azt feltételezni, hogy a további munkák ugyancsak jól fogják szolgálni a marxista történettudomány legújabb eredményei népszerűsítésének igényes célkitűzéseit.

A Magyar História negyedik kötete — Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada — az idei könyvhét egyik bestsellere volt. A mű szintézis jellegű munka, amely a teljesség igényével fogja át Bánk bán, a tatárjárás, az Aranybullák, az Árpádok utolsó századát. Feltétlenül fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ilyen igénnyel s ilyen terjedelemben a XIII. századról a Hóman—Szekfű-féle Magyar történet megjelenése óta nem írtak. A szerző vállalkozása, hogy — a korábbi és a modern magyar történetírás eredményeit továbbfejlesztve — marxista szemléletű összefoglalást készítsen középkori történelmünk egyik igen mozgalmas, eseményekben, fordulatokban gazdag századáról, semmiképpen sem volt megalapozatlan. A termékeny munkásságú szerző tollából már eddig is számos cikk, tanulmány, forráskiadvány, könyv jelent meg a század különböző jellegű problémáiról (például a Csák-monográfia, a Kőszegiekéről szóló tanulmány, a korszak krónikáival foglalkozó értekezések stb.). Ebben a könyvében a szerző elsősorban az Árpádok utolsó századának politikátörténetét adja. Ennélfogva főképpen a politikai felépítmény, mindenekelőtt az államhatalom kérdéseivel foglalkozik. A kornak ez a megközelítése, amely a közgondolkodásban meglevő, az úgynevezett köztörténetre koncentrált történetfelfogás számára is nagy előnyt jelent az események megértése szempontjából, abból fakad, hogy a szerző már hosszabb ideje behatóan kutatja a magyarországi feudális széttagolódás problematikáját, a széttagolódás viszont legszembetűnőbben éppen a politikai szférában mutatkozik meg. Ugyanakkor a szerző kellő részletességgel tárgyalja azoknak a társadalmi erőknak, a feudális uralkodó osztály jellegzetes rétegeinek, csoportjainak helyzetét, amelyek abban a korban a „magas” politika irányítói, legfőbb befolyásolói voltak. Kronologikus sorrendben — olykor szinte annalesszerűen, de az előzményekre is mindig utalva — tárja elénk az eseményeket. Ezt oly módon teszi, hogy sohasem mulasztja el felhívni a figyelmet a politikai történések külső vagy belső mozgató rugóira. Már csak ezért sem lehet a recenzens feladata a könyv tartalmának tételes ismertetése, hiszen ebben az esetben az egész XIII. századról kellene képet adnia. A XIII. században sajátosan ötvöződnek a feudalizmus két nagy korszakának ismérvei, mivel az évszázad első fele a korai feudalizmus befejező időszak, a század második fele viszont már a virágzó feudalizmus nyitó szakasza. Az uralkodó osztály fő csoportjai (király, egyházi birtokosság, világi arisztokrácia) között elsősorban az alapvető termelőeszköz, a föld birtoklásáért folyik a harc. Ebben a vonatkozásban a döntő mozzanat az, hogy az egykor óriási kiterjedésű királyi birtokok túlsúlya, amelyre a korábbi időkben a királyi hatalom épült, visszavonhatatlanul megszűnt, s helyére az egyházi és a világi magánbirtok túlsúlya lépett. Miután nagymértékben összeszűkül a királyi hatalom gazdasági alapja, gyors tempóban visszaszorul a központi, királyi hatalom politikai vezető szerepe is. Az egyházi és világi arisztokrácia különböző, egymással is rivalizáló csoportjai — kíméletlen eszközöktől sem riadva vissza — egyre-másra szerzik meg, ragadják magukhoz a királyi birtokokat és jövedelmeket, illetve az államhatalmat konkrétan megteste-

sító közhatalmi funkciókat, méltóságokat, tisztségeket. Ennek következtében az országos érdekeket képviselő királyi hatalom helyére mind jobban az egyéni érdekeket megvalósító magánhatalom lép. Az uralkodók igyekeznek megállítani ezt a folyamatot, az Árpádok államának bomlása, a királyi hatalom széthullása azonban igen előrehalad, s a századfordulóra a középkori magyar állam rendkívül kritikus helyzetbe kerül. S hogy a teljes széthullás még sem következik be, abban nagy szerepet játszik az, hogy a tartományurakon kívül a társadalom minden osztálya, rétege és csoportja számára végzettségé kezd válni a feudális anarchia dülése, a termelőerők pusztulása. A fordulat alapja az, hogy a század közepétől megszűnik az önellátó természeti gazdálkodás uralma, fokozatosan előtérbe kerülnek az egyszerű árutermelés és pénzgazdálkodás tényezői (kereskedelem, városok, polgárság). Az ezekre alapuló regalepolitikával a következő század első harmadában az Anjouknak sikerül majd felszámolniuk az anarchikus állapotokat, s véget vetve a tartományurak hegemoniájának, sikerül megszilárdítaniuk a királyi hatalmat, s megőrizni az ország területi—állami egységét. A XIII. századi uralkodók az arisztokrácia széthúzó erői ellenében — bizonyos idegen etnikumok (kunok, szászok) mellett — elsősorban az alakuló köznemesség fő komponenseit, a szervienseket és a várjobbágyokat tudják a maguk oldalára állítani. Más mozzanatokkal együtt alapvetően ennek a szövetségnek az eredménye az 1222. évi Aranybulla, s annak valamennyi módosított megújítása. A könyv egyik lényeges mondanivalója, hogy az 1222-es Aranybulla nem tekinthető nemesi alkotmánynak, noha a későbbi, úgynevezett sarkalatos nemesi kiváltságok végső soron erre mennek vissza. Fontos megállapítás a szerzőnek ama gondolata is, hogy az Árpád-ház férfiágon való kihalása és az állam széthullási folyamata időbeli találkozása merő véletlen, s a szerző okfejtése alapján nyilvánvaló, hogy „a magyar állam ... nem dinasztíája kihalása miatt jutott a szakadék szélére”.

A szerző már más munkáiban is tanújelét adta annak, hogy a magyar történet eseményeit nem izoláltan szemléli és ábrázolja, hanem nagyobb összefüggésekbe ágyazza azokat. Ebben a művében is gondosan megrajzolja a XIII. század magyar történetének nemzeti háttérét. Kétféle megoldást is alkalmaz. Egyrészt önálló fejezetben (A 13. századi Európa) koncepciózusan felvázolja az európai földrészt korabeli fejlődésének fő kontúrait, frappáns nagyvonalúsággal ismerteti a kontinens különböző részeinek, az egyes országoknak fő fejlődési irányát, érzékelteti az egymástól való eltéréseket, s ezeket indokolja is. Az európai összkép jól sikerült bemutatása jelentősen megkönnyíti az olvasó számára a magyarországi események nemzetközi keretekben való elhelyezését. Másrészt a konkrét magyar történeti tények ismertetésénél a szerző a szükséges mértékben mindig utal a közvetlen külpolitikai mozzanatokra is, anélkül, hogy a felesleges részletezés hibájába esnék, ami egyébként a gazdag tematikájú könyv megértését nagyon megnehezítené az olvasónak. Külön fejezet foglalkozik a kor hazai műveltségi viszonyaival, az anyagi és a szellemi kultúra (irodalom, művészetek stb.) változásaival. Meg kell említenünk, hogy a kötet bőséges és jól megválasztott képanyaga, amely alkalmas a munka más vonatkozású részeinek illusztrálására is, különösen megfelel a műveltségi viszonyokról mondottak alátámasztására.

A szerző megállapításai közül csak néhány fontosabb gondolatra igyekeztünk irányítani a figyelmet. Magától értetődő, hogy a mű sem terjedelménél, sem rendeltetésénél fogva nem vállalkozhatott egy teljes évszázad történetjének minden egyes vonatkozásának részletes taglalására. Olykor csak utalásokkal kellett beérnie a szerzőnek, nehogy alapvető jelentőségű tények háttérbe szoruljanak. Mégis úgy érezzük, hogy néhány esetben célszerű lett volna az utalásokat valamivel bővebben is kifejteni. Így például további magyarázatot igényelt volna az a gondolat, hogy „a magyarországi (kelet-európai) fejlődés ... felületesebb, sekélyesebb volt a nyugat-európainál” (9. old.). Hiányérzetet kelt bennünk az is, hogy a szerző nem mondta el véleményét (noha ezt egy másik könyvében megtette) a XIII. századi magyar fejlődés egy speciális, lényeges jelensége, a familiaritás jellemzőivel kapcsolatban. Az Árpád-kor eme százada kútfit is kiválóan ismerő szerző példás módon tiszteli

a forrásokat. Csak a forrásokból levonható, az azok által megengedett következtetésekkel dolgozik, amelyeket az olvasó számára a különböző karakterű kútfőkből merített idézetek, szemelvények is hitelesítenek.

Úgy véljük, hogy a szerzőnek ez a műve is komoly nyeresége a magyar marxista történetírásnak. Az érthető, olvasmányos stílusban megírt könyvet szakemberek és érdeklődők nagy haszonnal forgathatják. (*Gondolat, 1976.*)

MAKK FERENC

Kiss Lajos: Az esztétikum keresése

Az irodalmi viták, ha valóban őszinte meggyőződésből, s a problémák bátor felvetéséből fakadnak, föltétlenül hasznosak. Kiss Lajos — ez világosan megmutatkozik ebben a kötetben — bátran vitatkozó, harcos természet. Külön erényének tekinthetjük, hogy állásfoglalásait mindig igyekszik minél alaposabb okfejtéssel alátámasztani. Kötetének egy részét ilyen jellegű írásai képezik. Érdeklődése azonban sokoldalú. Ennek megfelelő a meglehetősen általánosnak tűnő cím is: Az esztétikum keresése. Beleférnek ebbe nemcsak az esztétikai és filozófiai problémákról szóló cikkek és tanulmányok, hanem a kisebb és nagyobb terjedelmű recenziók, kritikák, sőt alkalmi megemlékezések is.

Kiss Lajos azonban nemcsak szenvedélyes vitatkozó, hanem — könyvének tagolását tekintve — jó szerkesztő is: a nagyobb és általánosabb témákkal indul, a *Mai irodalmunk világképe* című fejezettel, s innen közelít a részletkérdések felé (*Alkotók és esztétikák, Elvek és viták, Mesterségünk gondjai, Műalkotás és kritika, Példa és ars poetica*).

Az első fejezetet „a fogalmak értelmé”-nek vizsgálatával indítja, amelyben lényegében a szocialista realizmus kérdésében foglal állást, leszögezve, hogy „az egyéni eljárások — ha úgy tetszik —, »módszerek« sokféleségének és gazdagságának legfontosabb feltétele: a mélyen és jól megértett valóság. S az élet lényegének minél teljesebb és pontosabb megragadása.” Vitába száll minden olyan felfogással, illetve törekvással, amely a realizmus fogalmát kiszélesítené vagy elmosná (például Garaudy), egyéni stílusokba oldaná (például Ernst Fischer), és sok példával bizonyítja az ilyen törekvések tarthatatlanságát. Lényegében ezeket a témákat vizsgálja különböző megközelítéssel és más-más oldalról megvilágítva a fejezet többi tanulmányában is. Különösen élesen veti föl a művészet valóságföltáró szerepét. Világosan érzékeli, hogy most a különböző módszerek és irányzatok harcainak időszakában élünk, amikor sokan úgy vélik, hogy a realista tendenciák mindinkább háttérbe szorulnak, amikor „mai magyar valóságunk művészi nyelvét keresik íróink”, de meggyőződése, hogy mindez csak átmeneti jellegű, hiszen a valóság igazi tükrözésére csak a realizmus, illetve csak a szocialista realizmus képes.

Igyekszik azt is kimutatni, hogy a kísérletezések ellenére mai irodalmunkra már — ha az egységes világkép még nem is alakult ki — „az új ember, az új erkölcs, az új munkastílus, az új módon való gondolkodás s a korszerűen forradalmi cselekvés keresése” a jellemző. Példák sorozatával, sőt néhány jól kiválasztott mű (például Sarkadi Imre: *Gyáva*) találó elemzésével bizonyítja, hogy irodalmunk „a nép, a forradalom, a nemzet sorsproblémáit úgyszólván mindig a középpontba állítja”.

A jelenlegi kritikát egyébként elég gyakran és sommásan elmarasztalja Kiss Lajos ebben a könyvében. Mindjárt az említett első tanulmányában írja, hogy az